

recerca

Darreres evidències d'època romana a l'actual terme d'Alcover: el Camí del Molí i el Vila-Sec

Josep Francesc Roig Pérez
(CODEX — Arqueologia i Patrimoni)*

Introducció

En aquest article presentem dues intervencions portades a terme dins de l'actual terme d'Alcover i realitzades sota el règim anomenat d'excavacions "d'urgència", ara dites "preventives". La primera va ser dins la partida coneguda amb el nom de Camí del Molí i va ser provocada per la localització en superfície d'una gran quantitat de restes ceràmiques d'època romana durant les tasques de moviment de terres realitzades amb motiu de la construcció de la Base de muntatge de la via per l'AVE d'Alcover¹. La segona, en canvi, va ser motivada pel Projecte de millora i desdoblament de la C-14 entre les

* Voldria agrair a tots els companys i companyes de Codex l'ajuda que he rebut abans i durant la realització d'aquest article; sense ells no hauria estat possible.

¹ Aquesta zona coneguda com Camí del Molí es troba situada fora del nucli urbà de la vila d'Alcover. Concretament al costat est del quilòmetre 72,150 de la via del ferrocarril de Reus a Lleida. Limita a l'oest amb l'esmentada via fèrria i a l'est amb el camí del Pont de Goi. La intervenció arqueològica fou portada a terme entre els dies 12 de maig i 20 de juny de 2003 sota la direcció de l'arqueòleg Josep Francesc Roig Pérez (CODEX - Arqueologia i Patrimoni), prèvia autorització de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya amb data del 5 de maig de 2003.

poblacions de Reus i Alcover i més concretament en la coneguda partida del Vila-sec² (vegeu làmina I).

Situació dels jaciments dins l'actual terme d'Alcover.

El terme d'Alcover en època romana

Durant el període romà, el terme d'Alcover se situava dins dels límits de l'*Ager Tarraconensis*, és a dir, es trobava adscrit a la influència socioeconòmica de la ciutat de Tàrraco. El paisatge rural d'aquest territori en època romana estava configurat

² La partida coneguda amb el nom de Vila-sec es troba situada a tres quilòmetres al sud del poble d'Alcover. Aproximadament a l'altura del km 20 de l'antiga C-14 i del 76,8 de la via fèrria Reus-Lleida. La direcció tècnica dels treballs arqueològics va anar a càrrec de l'arqueòleg Josep Francesc Roig Pérez de l'empresa CODEX – Arqueologia i Patrimoni. El rebaix mecànic i l'excavació arqueològica en extensió es va portar a terme entre el 13 de novembre i el 31 de desembre de 2006 prèvia autorització de la Direcció General de Patrimoni amb data del 30 d'octubre de 2006. I també, entre el 15 de gener i el 23 de març de 2007 prèvia autorització de la Direcció General de Patrimoni amb data del 15 de gener del mateix 2007.

per nombroses vil·les repartides al llarg de la geografia tarragonina. Generalment, aquestes es trobaven situades prop de la línia de costa, vora les diverses vies de comunicació que travessaven el territori i prop de les zones hídriques existents. La vil·la esdevé així un centre de producció agrícola que aplega les funcions domèstiques i residencials, amb les instal·lacions per emmagatzematge i processat dels productes de la terra (vinya, olivera i cereals). L'activitat rural també podria incloure l'explotació d'altres recursos com ara boscos, pedreres o argileres que permetien la fabricació de materials de construcció i contenidors que després arribaven a Tàrraco a través d'una via.

Dins el terme d'Alcover s'han localitzat nombroses zones amb restes d'època romana, destaquem: les restes de paviments d'*opus signinum*, murs, inhumacions i un monument funerari en la partida del Burguet (MASSÓ 1997, 37-40); les restes de paviments d'*opus signinum* al pont de Goi (MASSÓ 1997, 35-36; VERGES 1996, 85-89); les inhumacions i dipòsits del mas de Gassol (CANVELLAS, PIÑOL, VERGES 1996, 27-42; MASSÓ 1997, 45); el monument funerari i l'edifici de planta basilical en la partida del Cogoll (DUPRE 1996a, 153-160; DUPRE 1996b, 4-5; DUPRE, JULIA 1984, 58-61; MASSÓ 1987, 47-50; MASSÓ 1997, 40-44); les restes ceràmiques de la pedrera de la Lloera (MASSÓ, ROIG 2004, 13-19); i el monument funerari de Roques Roges II.

Hem de dir també que al terme d'Alcover, a més dels seus particulars condicionaments físics i de la riquesa edafològica de bona part del seu territori, cal ressaltar l'existència d'un tipus de roca, l'anomenada "pedra d'Alcover o de la Lloera" (CAVALLÉ 1989b, 6-7; CAVALLÉ 1995, 18-29). Una pedra que per les seves característiques és ideal per ser utilitzada en forma de placa o llosa per fer àmpits, sòcols i revestiments, però també com a suport d'inscripcions (ROIG 2001, 24-26) o per bastir el fons, les parets i/o la coberta d'un sepulcre (MASSÓ 1997, 36).

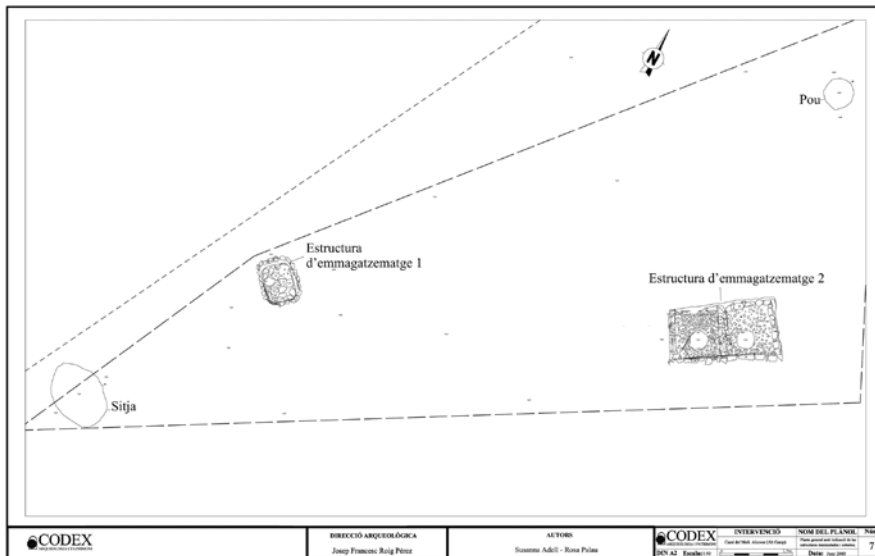
Descripció de la intervenció al jaciment del Camí del Molí

L'excavació arqueològica realitzada en la partida del Camí del Molí (vegeu làmina 2) va permetre documentar les següents restes: una estructura rectangular, excavada en el nivell geològic³ amb un paviment de lloses de pedra calcària local, molt irregulars, de mida mitjana i lligades amb argila (vegeu làmina 3). Aquesta estructura també presentava un petit mur perimetral, que folrava el retall de la roca, realitzat també amb pedres calcàries locals, molt irregulars, de diferents mides i lligades amb argila. Per les característiques anteriorment descrites i per la falta d'elements relacionats amb dipòsits, com ara revestiments d'argila o de calç, ha estat interpretada com una

³ Les seves dimensions són d'1,84 m de llarg per 1,43 m d'amplada i uns 0,50 m de profunditat.

Foto general de l'estructura d'emmagatzematge 1.

Planta general del jaciment del Camí del Molí.

estructura d'emmagatzematge. Per facilitar la comprensió de la planta del jaciment del Camí del Molí, aquesta estructura ha estat individualitzada amb el número 1. Una altra estructura d'emmagatzematge, la individualitzada amb el número 2, va sortir a uns deu metres al nord-est de l'anterior⁴. Com l'anterior estructura, aquesta també presentava uns murets perimetrals que folraven el retall de la roca; a més d'un altre mur divisori que compartimentava l'estructura en dues parts iguals (vegeu làmina 4). La tècnica constructiva d'aquests murs es basa en l'ús de pedres de mides diferents, treballades per la seva cara visible i lligades entre elles amb argila.

Foto general de l'estructura d'emmagatzematge 2 durant el procés d'excavació.

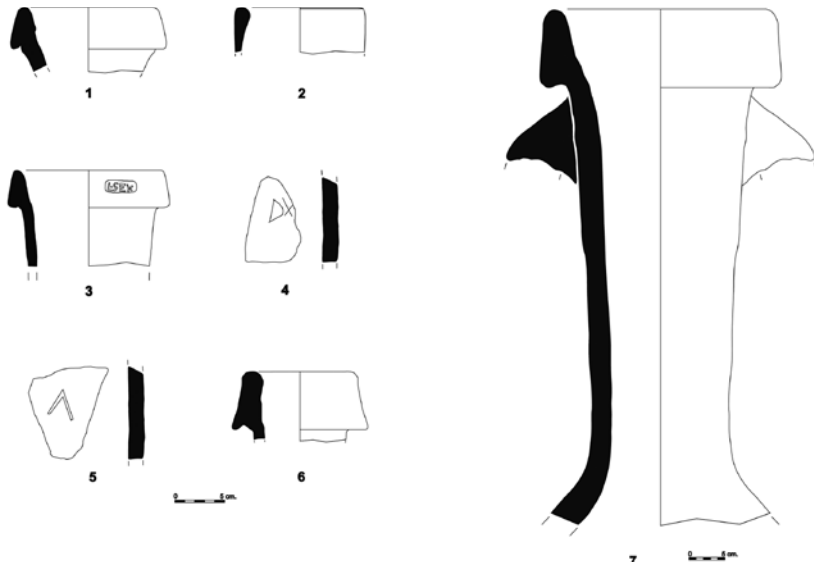
El fons de les dues estances presentava un paviment realitzat a partir de petites⁵ pedres calcàries lligades amb argila. En el centre d'aquests paviments hi vam poder documentar una petita depressió per tal d'encaixar-hi una *dolium*, tal i com va quedar demostrat amb les restes localitzades *in situ* en l'estança sud.

A més d'aquestes dues estructures vam localitzar-ne dues més, també excavades en el substrat geològic: una sitja i un pou per a l'extracció d'aigua.

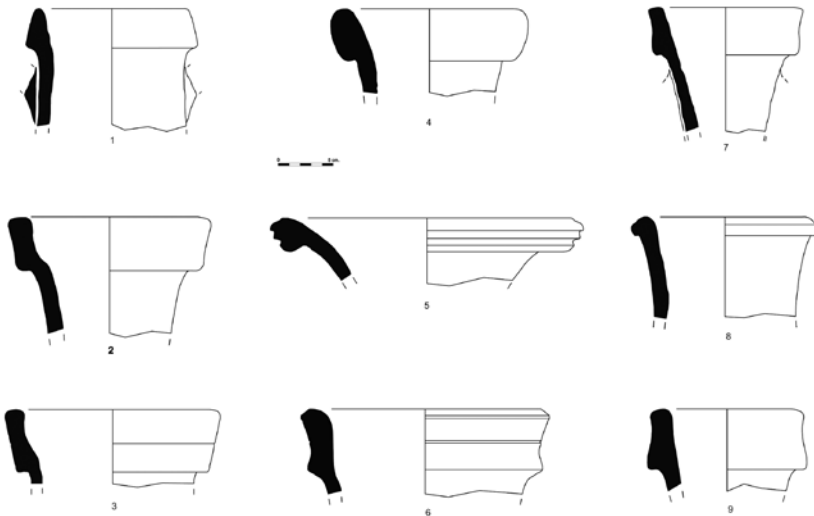
Pel que respecta a la sitja, aquesta presentava un potent nivell de colgament compost bàsicament per pedres i algun fragment de ceràmica ibèrica. En canvi, el pou presentava dos nivells de colgament. El primer compost per terra i pedres, i el segon

⁴ Presenta unes mides de 3 metres de llarg per 2 metres d'amplada i 1 metre de profunditat.

⁵ D'entre 10 i 12 centímetres de gruix.

Dibuix dels fragments d'àmfora més rellevants recuperats dins el segon nivell de colmatació del pou: 1: Àmfora indeterminada; 2: Àmfora Tarraconense, Pascual I; 3: Àmfora Itàlica, Dressel IA; 4: Àmfora Bètica amb grafit; 5: Àmfora indeterminada amb incisió; 6: Àmfora Itàlica, Dressel IC; 7: Àmfora Itàlica, Dressel IB.

Dibuix dels fragments d'àmfora més rellevants recuperats dins el segon nivell de colmatació del pou: 1: Àmfora Itàlica, Dressel IA; 2: Àmfora Púnico-ebusitana, PE 25; 3: Àmfora Itàlica, Dressel IC; 4: Àmfora Itàlica, Lamboglia 2; 5: Àmfora Púnico-ebusitana, T-7.4.3.1 / Maña C2a; 6: Àmfora Itàlica, Dressel IC; 7: Àmfora Tripolitana Antiga; 8: Àmfora Brindisina, Dressel 2-4; 9: Àmfora Tarraconense, Tarraconense I / Laietana I.

per una gran quantitat de fragments d'àmfores (vegeu làmines 5 i 6) i restes *d'opus signinum*. Val a dir que no vam poder finalitzar el buidatge del pou per qüestions de seguretat.

Conclusions del Camí del Molí

La sitja és el sistema d'emmagatzematge de cereals més utilitzat en època ibèrica. Bàsicament és una estructura en forma de pera, excavada en el subsòl, revestida d'argila i tancada hermèticament per facilitar la conservació i el bon estat dels cereals que contenia. Així doncs, aquest gra no era destinat per a ús diari, sinó que era guardat per a la sembra de futures collites, per al consum en cas de males collites o com a producte de comerç. Un cop la sitja perdía la seva funció inicial era utilitzada com a abocador. Tot i que sovint també han tingut altres finalitats com ara dipòsit funerari o votiu.

La davallada en l'ús de les sitges s'inicia a principis del segle II aC i s'ha d'emmarcar dins els canvis que introdueixen els romans en l'explotació agrícola del territori. Canvis en l'explotació —vil·les— i en els diferents sistemes de conservació dels productes —*dolia*, *horrea* i d'altres d'estructures amb revestiment aïllant de morter de calç—.

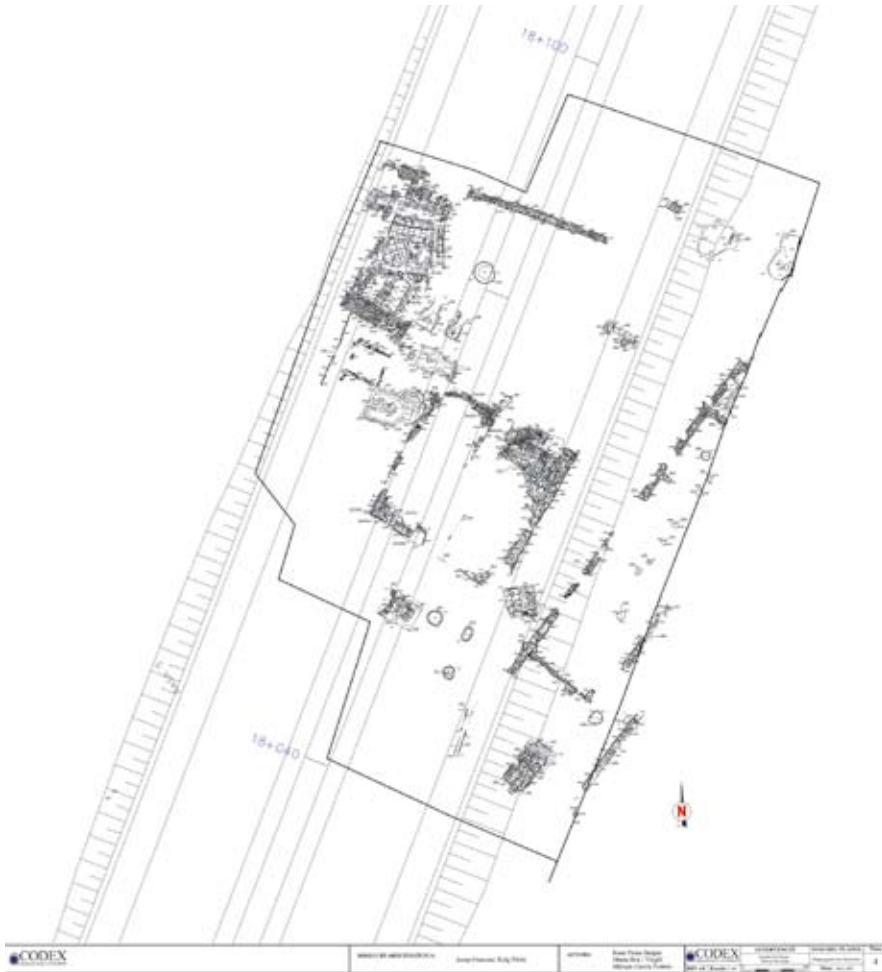
D'aquesta manera les evidències arqueològiques del jaciment del Camí del Molí caldria relacionar-les amb els elements més característics de la *pars fructuaria* o àrea d'emmagatzematge d'una possible vil·la romana. L

a cronologia de la qual cal emmarcar-la amb l'arribada del món romà, és a dir, quan el poble ibèric indígena es transforma a causa dels nous elements culturals, econòmics i religiosos que porten les tropes i els diferents colonitzadors romans, iniciant així el que coneixem com a procés de romanització.

Descripció de la intervenció al jaciment del Vila-sec

La intervenció arqueològica que es va portar a terme en el jaciment del Vila-sec es troba actualment en fase d'estudi, així doncs, en aquest article tan sols podem fer-ne una breu presentació.

Les restes estructurals conservades es troben, la gran majoria, en un estat força deficient, a causa de la poca consistència dels materials, dels treballs agrícoles i per l'erosió natural de les rieres que delimiten el jaciment. Tot i això, les restes conservades, ens permeten conèixer la planta (vegeu làmina 7), l'ordenació de les diferents parts que conformen el jaciment i la identificació de 2 fases d'ocupació, la cronologia de les quals es veurà confirmada un cop s'hagi portat a terme el corresponent estudi ceramològic. Les principals evidències descobertes han estat les que definim a continuació.

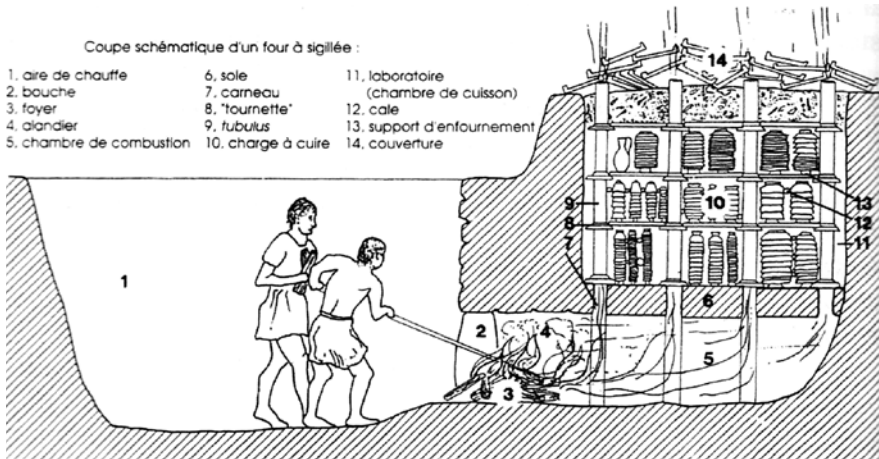
Planta general del jaciment del Vila-sec.

Evidències de la primera fase d'ocupació

Els testimonis més representatius d'aquesta fase els trobem en el conjunt de 7 forns (vegeu làmina 8) per a la cocció de material ceràmic -àmfors, ceràmiques comunes i material constructiu- localitzats a l'extrem nord-oest el jaciment (vegeu làmina 9). També hem localitzat part dels nivells de rebuig d'aquests forns.

Conjunt de quatre forns de la primera fase d'ocupació.

Reconstrucció hipotètica d'un forn de Montans (França). Extret de Ninina Cuomo di Caprio, Ceramica in Archeologia 2. Antiche tecniche di lavorazione e moderni metodi di indagine, L'Erma di Bretschneider, Roma, 2007, pàgina 350.

Transformacions i ampliacions de la segona fase d'ocupació

En un moment posterior es produeix una sèrie de transformacions i ampliacions que afecten en major o menor mesura la primera fase d'ocupació.

Aquest nou conjunt es presenta com la continuació de l'anterior taller, i les restes documentades ens dibuixen clarament una planta relacionada amb una *fliginia* o bòbila romana destinada a la fabricació de peces ceràmiques.

Descripció dels àmbits

Els conjunt excavat al Vila-sec es presenta com un taller format per una zona central on hem documentat una sèrie de basses de decantació o d'emmagatzematge d'argila (vegeu làmina 10) utilitzada per a la fabricació de les peces ceràmiques. A l'extrem nord-oest d'aquesta zona central hem localitzat una pastera (vegeu làmina 11) per al treball de l'argila i una sèrie de paviments i murets de *tegulae* que tindrien la finalitat de decantar l'argila pastada vers diferents canalitzacions que la portarien vers les basses de decantació enumerades anteriorment. A l'est del jaciment trobem dos àmbits més. Tot i que no els hem pogut excavar en tota la seva extensió (ja que sobresurten del límit del traçat de la nova C-14), els murs que els formen, de pedres calcàries locals i còdols de riu lligats amb argila, delimiten dues naus. La primera de majors dimensions⁶ presenta en la part central una filada de basaments, 7 en total, de pedra calcària local que servien per a sustentar els pilars de fusta que aguantaven l'embigat de la teulada a doble vessant. Val a dir que vam recollir durant el procés d'excavació del nivell de colmatació de les estructures de la segona fase una certa quantitat de claus de ferro, la gran majoria, distribuïts vora les parets d'aquesta nau; fet que ens confirmaria que la teulada seria feta amb un embigat de fusta.

La funcionalitat d'aquest àmbit estaria en relació amb una zona de treball on hi hauria instal·lats els torns i les eines per elaborar les peces ceràmiques, així com la de magatzem per desar-les.

A l'interior de la segona nau documentada, situada al nord-est de l'anterior i de mides menors⁷, vam localitzar una estructura formada per un retall en el nivell natural folrat per *tegulae* lligades amb argila i que tindria una funcionalitat relacionada amb la depuració, decantació o emmagatzematge de les argiles utilitzades per la fabricació de les peces ceràmiques.

⁶ D'uns 23,95 metres de llarg per uns 6,42/6,44 metres d'amplada.

⁷ L'excavació ha permès deduir que tindria una llargada de 3,86 metres. De l'amplada no en podem dir res.

Bassa de decantació o d'acumulació d'argiles de la segona fase d'ocupació.

Pastera i paviments de teguale lligades amb argila de la segona fase d'ocupació.

En darrer lloc, cal comentar una sèrie de retalls en el nivell natural així com les restes d'una canalització de *tegulae*, al límit meridional del conjunt excavat.

Conclusions del Vila-sec

Com ja hem dit anteriorment, la intervenció arqueològica portada a terme al Vila-sec es troba en fase d'estudi, tot i així, amb les dades actuals, es poden establir unes línies generals de caràcter preliminar, en relació al comportament historicoarqueològic d'aquest jaciment.

Concretament es poden definir dues fases d'activitat que corresponen en primer lloc a l'inici de l'ocupació, i en segon lloc a la fase de més expansió, quan el recinte s'estructura des d'una zona central, entorn de la qual es distribuïrien diferents espais, relacionats, com ja hem dit anteriorment, amb una *fliginia* o bòbila romana destinada a la fabricació de peces ceràmiques. A aquesta darrera fase pertany la gran majoria del conjunt edificat que posem al descobert.

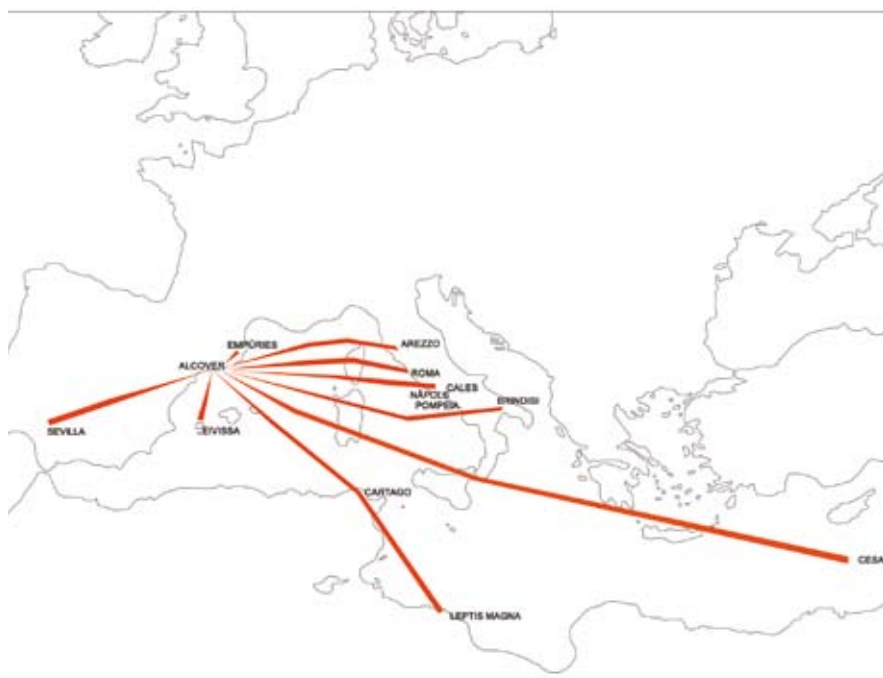
Tal i com hem pogut observar, una bòbila està configurada per diferents àrees (àrea d'obtenció de la matèria prima, àrea de tractament de les argiles, àrea de tornejat, àrea d'asseccament, àrea de producció, àrea d'emmagatzematge i àrea de rebuig) relacionades amb les diferents fases existents en el procés de producció ceràmic.

A aquesta organització cal sumar-li també la proximitat als diferents recursos naturals necessaris per a la instal·lació d'un taller d'aquestes característiques.

Això vol dir que en el moment de la seva edificació, la zona on es troba la bòbila romana del Vila-sec era una zona rica en argiles naturals, amb diferents tipus de pedres i arenas utilitzades com desgreixant, boscosa per facilitar la llenya i coure així les peces ceràmiques i, amb aigua dolça, element indispensable per a la depuració i neteja de les argiles així com per a l'elaboració de les diferents peces ceràmiques.

En resum, en època romana l'actual terme d'Alcover, gràcies als seus particulars condicionaments físics, va facilitar l'establiment i la posterior explotació del territori en mans dels romans. Explotació agrícola com evidencien les restes del Camí del Molí o industrial com ha evidenciat l'excavació portada a terme al Vila-sec.

A més, i gràcies a les restes ceràmiques, podem afirmar que abans del regnat d'Octavi August, l'actual terme d'Alcover és bàsicament un lloc d'importació de productes (vegeu làmina 12), mentre que a partir de mitjans segle I dC, el nostre territori esdevé, junt amb la resta de la Tarraconensis, una zona d'exportació, com ha posat de manifest la bòbila del Vila-sec.

Mapa amb la procedència dels diferents exemplars ceràmics recuperats durant l'excavació arqueològica del Camí del Molí.

Bibliografia

- AQUILUÉ, X.; DUPRÉ, X.; MASSÓ, J.; RUIZ DE ARBULO, J. 1999, *Tàrraco. Guies del Museu d'Arqueologia de Catalunya*, Tarragona.
- AMORÓS, C. 1982, *L'Alt Camp, marc físic, marc humà*. Òmnium Cultural, Tarragona.
- BARBARÀ, A. 1979, "Formació geològica de la Vall del Glorieta", *Butlletí*, 5, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 31-32.
- BARBARÀ, A.; CAVALLÉ, J. 1982, *Guia d'Alcover*; Els llibres de La Medusa, Institut d'Estudis Tarraconenses, Ramon Berenguer IV, Tarragona.
- BURÉS, L.; GURT, J. M.; MARQUÉS, A.; TUSET, F. 1989, "Cadastres d'època romana de les ciutats de "Tàrraco", "Ilerda" i "Iesso", *Tribuna d'Arqueologia*, 1988-89, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 113-120.
- CANYELLAS, J.; PINOL, L.; VERGES, J. M. 1996, "La vil·la d'Alcover i la necròpolis de Mas Gassol", *Quaderns de Vilaniu*, 29, Institut d'Estudis Vallencs, Valls, 27-41.
- CARRETÉ, J. M.; KEAY, S.; MILLETT, M. 1995, *A roman provincial capital and its hinterland. The survey of the territory of Tarragona, Spain, 1985-1990*, Ann Arbor.
- CAVALLÉ, J. 1979, "Els condicionaments físics d'Alcover en la nostra història", *Butlletí*, 8, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 8-21.
- CAVALLÉ, J. 1989a, "Els noms. El Vila-sec", *Butlletí*, 46, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 6-7.
- CAVALLÉ, J. 1989b, "Els noms. La Lloera", *Butlletí*, 47, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 6-7.
- CAVALLÉ, J. 1995, "Algunes notes sobre les pedreres d'Alcover al llarg de la història", *Butlletí*, 69, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 18-29.
- CODEX. 2003a, *Memòria de la prospecció arqueològica al jaciment del Vila-sec a Alcover (Alt Camp) afectat per l'alternativa 3 del "Projecte de desdoblament de la C-14 de Reus a Alcover"*. Lliurada al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- CODEX 2003b, *Memòria d'excavació: Camí del Molí (Alcover, Alt Camp)*. Lliurada al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- CODEX. 2008, *Memòria dels treballs de delimitació arqueològica al jaciment del Vila-sec afectat pel projecte de millora i desdoblament de la C-14 de Reus a Alcover (Alcover, Alt Camp)*. Lliurada al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- DUPRÉ, X. 1996a, "Els monuments funeraris", *Guia Arqueològica Tarraconense*, Tarragona, 153-160.
- DUPRÉ, X. 1996b, "Els monuments funeraris", *El Codony*, 9, Vilallonga del Camp, 4-5.

- DUPRÉ, X.; JULIA, M. 1984, "Un edifici de planta basilical a Vilallonga del Camp (Tarragonès)", *Información Arqueológica*, 42, Barcelona, 58-61.
- FABRA, M. E.; GUNILLERA, J.; ROBUSTÉ, M. 1991, *Per conèixer l'Alt Camp. Els orígens*, Valls.
- GURT, J. M.; MARQUÉS, A. M. 1988, "Les empremtes de la història en el paisatge del Camp de Tarragona. La conquesta cadastral de l'espai", *Espais. Revista del Departament de Política Territorial i Obres Públiques*, 46, Barcelona, 46-51.
- JOVÉ, F.; BARBARÀ, A. 1973, *Ampliació de la monografia històrica d'Alcover*, Alcover.
- JUAN, L. C.; BERMÚDEZ, A.; MASSÓ, J.; RAMON, E. 1989, "Medio natural y medio económico en la industria alfarera: el taller iberorromano de Fontscaldes (Valls, Alt Camp, Tarragona)", *Butlletí Arqueològic*, época V, núms. 8-9, Reial Societat Arqueològica Tarraconense, Tarragona, 59-85.
- KEAY, S.; GARRETÉ, J. M.; MILLETT, M. 1990, "Ciutat i camp en el món romà: les prospeccions de l'Ager Tarraconensis", *Tribuna d'Arqueologia 1988-1989*, Barcelona, 121-129.
- LÓPEZ BONILLO, D. 1987, "El marc físic alcoverenc i el seu entorn comarcal", *Alcover. Estat de la Qüestió*, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 19-36.
- LÓPEZ VILAR, J. 1990, "Localització d'un tram de la via Tàrraco-Ilerda al Puig Gabrer", *Butlletí Arqueològic*, época V, 12, Reial Societat Arqueològica Tarraconense, Tarragona, 103-109.
- LÓPEZ, J.; PINDL, LL. 1995, "El món funerari en època tardana al Camp de Tarragona: La Barquera (Perafort) i Mas de Gassol (Alcover)", *Citerior. Revista d'Arqueologia i Ciències de l'Antiguitat*, 1, Tarragona, 173-188.
- MASSÓ, J. 1987, "El terme d'Alcover a l'antiguitat", *Alcover. Estat de la Qüestió*, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover 37-56.
- MASSÓ, J. 1997, "Alcover i la romanització del Camp de Tarragona", *Alcover. Una Història*, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 33-52.
- MASSÓ, J.; RAMON, E. 1988, "Un *guttus* procedent del jaciment del Degotall (Alcover)", *Butlletí*, 41, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 8-10.
- MASSÓ, J.; ROIG, J. F. 2004, "Notes sobre un lot de gerres de ceràmica trobat a la pedrera de la Lloera", *Butlletí*, 107, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 13-19.
- MIRÓ, J. M. 1997, "La col·lecció prehistòrica "Ramon Rodón" del Museu municipal d'Alcover", *Butlletí*, 77, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover 11-34.
- OTIÑA, P. 2001, "Les restes ceràmiques de Mas de Fau", *Butlletí*, 95, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 4-7.
- RAMON, E. 1997, "Alcover i el seu entorn a l'època ibèrica", *Alcover. Una Història*, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 19-32.
- ROIG, J. F. 1999, "Arqueologia a Alcover", *Butlletí*, 87, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 17-29.

- ROIG, J. F. 2001, "Inscripcions romanes sobre pedra d'Alcover", *Butlletí*, 95, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 20-44.
- ROIG, J. F. 2005, *El tram de via romana De Italia in Hispanias / Ab Asturica Terracone entre Tarraco i Ilerda. Noves aportacions per al seu coneixement i aproximació del traçat*, Arola Editors, Tarragona.
- VERGES, J. M. 1996, "El seguiment arqueològic de la construcció del gasoducte de Gas Tarraconense, S.A. entre el Morell i el Pla de Santa Maria", *Quaderns de Vilaniu*, 29, Institut d'Estudis Vallencs, Valls, 85-89.
- VERGES, J. M. 1997, "Els orígens del poblament", *Alcover. Una Història*, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 7-18.
- VERGES, J. M.; ZARAGOZA, J. 1996, "Les tombes de "Caixa de Lloses" i l'hàbitat medieval de Mas de Llaneta (Alcover)", *Quaderns de Vilaniu*, 29, Institut d'Estudis Vallencs, Valls, 43-52.
- VIDAL, C. 1897, *Alcover. Monografia històrica*, Alcover.